

Formalno-tipološke klase posuđa

Studija predstavlja rezultat metodološki striktno formalne analize autopsijskih delova posuđa iz keramičke serije sa neolitskog lokaliteta u Čučugama. Osnova metodološkog pristupa bazira se na kvantifikaciji formalnih osobina (širina otvora i dna, visina i širina suda, debljina zida i ugao pod oblikovanja zida). Utvrđeno je postojanje 8 tipova u okviru formalnih klasa i ukupno 40 varijeteta. Najdominantnija je posuda tipa 03 – poluelipsoidna konična zdela sa uvučenim obodom. Ova forma, karakteristična i za druga istovremena nalazišta (Divostin, Selevac, Supska), otvara arheološko pitanje funkcije ovog posuđa.

Uvod

U arheološkoj zbirci predmeta prikupljenoj na iskopavanjima mlađepraistorijskih nalazišta, često se dešava da dominiraju mnogobrojni ulomci keramičkih posuda. Keramika kao materijal od koga su pravljene utilitarni recipijenti, poseduje kvalitet trajnosti, tako da se dešava da i nakon više hiljada godina ona ostaje čvrsta i kompaktna. No, s druge strane, činjenica je i to da je najveći deo keramičke zbirke skoro po pravilu fragmentovan. Za ovo postoje bar 2 razloga: prvo, kako su već u vremenu neolita grnčari ovladali tehnologijom relativno brze i jednostavne masovne proizvodnje keramičkih predmeta, ovi su korišćeni kao utilitarna roba i neretko nakon kratkotrajne upotrebe – odbacivani. S druge strane, kako napušteni vremenom čitavi lokaliteti bivaju zatrpani naslagama zemlje, uslovi nalaza prilikom iskopavanja ukazuju na naknadnu fragmentaciju. Zbog svega ovoga, dešava se da arheolozi proučavajući ove predmete imaju nemale probleme u utvrđivanju forme i oblika predmeta, u ovom slučaju – keramičkih posuda.

Ipak, kako je keramika dominantna grupa arheoloških artefakata, mnogi pokušaji analize i interpretacije materijalne ostavštine i kulture zasnivaju se upravo na pažljivom proučavanju ove vrste nalaza.

---

*Ivan Ćosić (1978),
Vršac, Heroja Pinkija
65, učenik 4. razreda
Vršačke gimnazije*

MENTOR:

*Radivoje Arsić,
student 2. godine
arheologije u
Beogradu*

Jedan od najčešćih pristupa ovom problemu poznatih u praksi jugoslovenske arheologije jeste formalno-tipološka analiza. Zapravo, radi se o klasifikaciji i grupisanju formalno sličnih recipijenata, iz čega sledi izvođenje zaključaka o karakteru određene materijalne kulture, izdvajanje tzv. *kulturnih grupa*, faza, podfaza i varijeteta (uporedi npr. Garašanić 1973; Benac 1979. itd.). Međutim, neretko se dešava i da se ovakve klasifikacije vrše mehanički, ne vodeći pri tome računa o kontekstu nalaza, funkciji posuda, pa i važnim tehno-morfološkim osobinama. Kao rezultat, ustanovljavaju se problematične kulturne grupe facijesi i sl.

Analiza forme i oblika keramičke posude ima svoja opšta pravila pri identifikovanju, tj. autopsiranju osobina. Zadatak ovog rada jeste striktna formalno-tipološka studija keramičke serije sa kasnovinčanskog lokaliteta Ilića brdo u selu Čučugama.

Radni problem

U sezoni iskopavanja 1994. godine, na lokalitetu u Čučugama otkopana su ukupno 22 tehnička, tj. otkopna sloja. U opštoj autopsijskoj studiji koju su grupno radili polaznici arheološkog seminara, obrađena je serija nalaza iz samo prvih 6 otkopnih slojeva i to – nepotpuno (kod OS 5 i 6 nije obrađen Sektor 2). U kartonima za opštu, formalnu i tehno-morfološku analizu keramike (Kartoni A1, A2 i A3) zavedeno je oko 3500 rekorda, tj. više od 5000 ulomaka keramike (vidi rad Mile Budišin u ovom zborniku). U preliminarnom upoređivanju sa drugim istovremenim nalazištima (Divostin, Selevac, Supska), došlo se do zaključka da postoje mnoge zajedničke osobine keramike.

Tema ovog rada je utvrđivanje i klasifikovanje formi i tipova posuda koji se javljaju na lokalitetu Čučuge. Forma posude predstavlja dvodimenzionalnu sliku vertikalnog preseka posude, tj. spoljašnje i unutrašnje konture zida i dna posude. Forma se utvrđuje na osnovu oblika posude i odnosa metričkih podataka (prečnika oboda i dna, visine i širine posude i debljine zida). Forme se izdvajaju prema osnovnim geometrijskim slikama.

Tip predstavlja skup istih ili sličnih karakteristika koje određuju grupu posuda. Međutim, on se određuje u okviru ustanovljenih *formalnih klasa* (zdela, lonac, šolja itd.). Ovaj termin ne treba izjednačavati sa funkcionalnim klasom, jer on nema nameru da prejudicira i namenu, tj. funkciju suda. Tip forme dobija nazive prema geometrijskim slikama koje on u grafičkom prikazu osnovi daje (trapez, heksaedar itd.). S druge strane, tip oblika predstavlja trodimenzionalnu projekciju forme posude. Tako na primer imamo koničnu, bikoničnu, poluloptastu itd. posudu.

Formalno-tipološka analiza je od izuzetnog značaja u kompleksnoj analizi posuda, jer predstavlja dobar osnov i za funkcionalnu klasifikaciju posuda i tipologiju autopsijskih delova.

Metode i opis rada

Pri izradi ovog rada korišćena je metodologija uspostavljena od strane arheologa Andreja Starovića (vidi njegov rad u ovom istom zborniku) i podaci iz formulara za analitičku obradu keramike i to: karton A1 (opšte karakteristike keramike), A3 (formalne karakteristike keramike), zatim evidencioni listovi (EL) i dnevnik autopsijske analize. Na osnovu ovih podataka i vizuelne identifikacije keramike, napravljeno je 5 tabela statističkih podataka, tj. kvantitativne analize podataka i jedna uporedna sinhronistička tabela, sa lokalitetima Divostin i Selevac.

Rezultati

Tipologija posuda

U radu na obradi keramike sa Čučuga izdvojeno je osam tipova posuda, sa ukupno 40 varijanti (zavisno od forme oboda i drugih autopsijskih delova). Osnovni tipovi posuda su:

- 01 – konična poluelipsoidna zdela – karakterišu je zidovi blago zakrivljeni ka unutra. Funkcija je verovatno bila kratkotrajno skladištenje ili/i konzumacija
- 02 – bikonična zdela – karakteriše je donji konus zakošen ka spolja i gornji ravan ili blago zakrivljen. Funkcija je verovatno bila kratkotrajno skladištenje, ali se može pretpostaviti da je upotrebljavana i za konzumaciju
- 03 – konično/elipsoidna zdela – karakterišu je zidovi ekstremno zakrivljeni ka unutra. Funkcija je verovatno bila kratkotrajno skladištenje i/ili transport na kraće razdaljine
- 04 – bikonična zdela – karakteriše je pravilna heksaedarska forma, tj. simetrični konusi sa nešto zaobljenim prelazom konusa na truhu, zatim blago konkavno rame i naglašen vrat sa zidovima truba zakošenim ka spolja ili ravnim. Funkcija je verovatno bila skladištenje i/ili netermička obrada hrane
- 05 – elipsoidna (jajolika) amfora/ćup – tačnu formu truba ovog tipa (kao i tipa 06) nije bilo moguće utvrditi zbog nekompletne sačuvane formen na fragmentima, ali se na osnovu oblika vrata i gornjeg dela truba može pretpostaviti da su to bile amfore ili ćupovi. Karakteriše ih konkavan vrat i obod izrazito izvučen ka spolja. Funkcija je verovatno bila duži transport i/ili dugotrajno skladištenje
- 06 – loptast lonac/ćup – karakteriše ga ravan obod, bez vrata ili veoma kratkog, koji blago prelazi u konveksno rame. Dalja pre-

cizna analiza forme nije moguća zbog nedostatka nalaza. Funkcija je verovatno bila dugotrajno skladištenje hrane

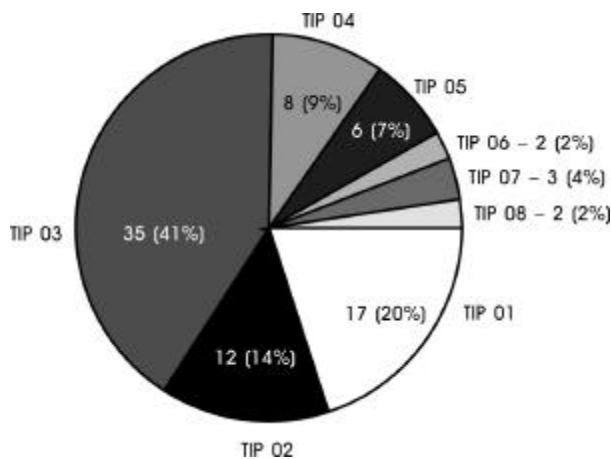
07 – koničan tanjir trapezoidne forme – karakteriše ga blago izvučen obod, koji bez vrata prelazi u zid trbuha, spajajući se tako sa dnom sa kojim zaklapa veliki ugao (oko 140-150), izuzev varijante 07.3, koja sa dnom zaklapa ugao od blizu 90. Funkcija je bila konzumacija.

08 – kalotasta činija – karakteriše je ravan obod, sa trbuhom blago izvučenim ka spolja. Funkcija je bila kratkotrajno skladištenje i/ili konzumacija.

Rezultati kvantitativne analize formalnih klasa i tipova

Od ukupno 697 fragmenata autopsijskih delova (vidi rad Mile Budišin u ovom zborniku), samo za njih 85 bili smo u stanju da odredimo i formalnu klasu posude. Osnovni razlog za ovo je velika fragmentovanost nalaza, o čemu je već bilo reči u drugim radovima u ovom zborniku.

Radi se o fragmentima različitih sudova, te ovaj broj istovremeno predstavlja i njihov MBP. Od 85 konstatovanih posuda 74 su zdele, 8 amfora/čupova i 3 tanjira. Sa aspekta formalnog tipologije, najčešće se pojavljuje tip 03 (u preko 40% nalaza), što se vidi na slici 1.

Slika 1.
Kvantitativni odnos različitih formalnih tipova u seriji keramičkih nalaza sa Čučuga kojima je određena formalna klasa

Figure 1.
Quantitative ratio between different pottery sherds formal types from Čučuga with defined formal class

U okviru formalne tipologije serije sa Čučuga, svaki tip ima svoje varijetete, zavisno od načina na koji je formiran obod ili ugao prelamanja konusa na trbuhu. Tako, u okviru tipa 01, prepoznato je ukupno 8 varijeteta (ili: *varijanti*), u okviru tipa 02 – takođe 8, tipa 03 – 11, tipa 04 – 6; tipa 05 – 4, tipa 06 – 2, tipa 07 – 3, dok tip 08 ima autopsiranu samo 1 varijantu. Kvantitativni odnos učestalosti pojedinih varijeteta u seriji vidimo u narednom prilogu (tabela 2):

Tabela 1. Pregled zastupljenosti pojedinih varijanti u okviru formalnih tipova posuda sa Čučuga

Formalni tip/ varijanta	Broj komada	%	Formalni tip/ varijanta	Broj komada	%
01/1	10	11.5	04/1	2	2.4
01/2	–	–	04/2	1	1.2
01/3	1	1.2	04/3	2	2.4
01/4	2	2.4	04/4	1	1.2
01/5	1	1.2	04/5	1	1.2
01/6	3	3.4	04/6	1	1.2
01/7	–	–	Ukupno	8	9.6
01/8	–	–	05/1	1	1.2
Ukupno	17	19.7	05/2	1	1.2
02/1	1	1.2	05/3	3	3.4
02/2	2	2.4	05/4	1	1.2
02/3	4	4.7	Ukupno	6	7.0
02/4	1	1.2	06/1	1	1.2
02/5	–	–	06/2	1	1.2
02/6	1	1.2	Ukupno	2	2.4
02/7	1	1.2	07/1	1	1.2
02/8	2	2.4	07/2	1	1.2
Ukupno	12	14.3	07/3	1	1.2
03/1	18	21.2	Ukupno	3	3.4
03/2	4	4.7	08/1	2	2.4
03/3	1	1.2	Ukupno	2	2.4
03/4	1	1.2			
03/5	5	5.7			
03/6	1	1.2			
03/7	–	–			
03/8	1	1.2			
03/9	1	1.2			
03/10	2	2.4			
03/11	1	1.2			
Ukupno	35	41.2			
Ukupno za sve tipove				85	100.0

Diskusija i zaključak

U analiziranoj seriji grnčarije sa Čučuga pojavljuje se samo 6 formalnih klasa posuda i to: zdela, činija, tanjir, amfora, ćup i lonac. Ovaj rezultat, naravno, ne oslikava realnu situaciju, jer se radi o samo 85 nalaza koji

su determinisani formalno. Razlog za ovo jeste strogi formalni kriterijum primenjen prilikom analize (metrički odnosi između širine otvora, ugla pod kojim je postavljen zid, maksimalne širine i visine posude itd.). Možda bi bilo moguće i za veći deo serije autopsijskih delova (njih skoro 700) pretpostaviti formalnu klasu, ali to već predstavlja predmet složenije analize i nije bilo ambicija ovog rada.

U potpunosti je fizički rekonstruisano 6 posuda: 3 zdele i 3 tanjira. Ostalih 79 posuda su samo grafički rekonstruisane. Od tih 79 posuda, 71 je zdela i 8 fragmenata vrata sa obodom (varijeteti u okviru tipova 05 i 06) bez rekonstruisanog trbuha, ali se smatra da su to delovi amfora, ču-pova ili lonaca.

Iz rezultata se vidi da zdela dominira kao formalna klasa, ali i u okviru formalnih tipova i varijeteta. Skoro 80% utvrđenih formalnih tipova (01, 02, 03 i 04) su zdele različitog oblika. Iako je serija srazmerno mala, ovaj rezultat predstavlja indikativnu činjenicu. Znajući da se radi o nalazima koji pripadaju uglavnom prostoru kuće i/ili neposredne okućnice, postavlja se ozbiljno pitanje funkcije ovih sudova. Jasno je da zdele nisu (kako se najčešće misli) u ovolikom broju predstavljale jedinstvenu klasu posuda za konzumaciju. S druge strane, ako se pretpostavi funkcija skladištenja ili obrade hrane, to nameće nova arheološka pitanja o karakteru ovog neolitskog domaćinstva. (Možda se radi o sistematskoj proizvodnji mlečnih proizvoda ili prikupljanju i skladištenju meda i sl. /?/)

Najveći broj varijeteta u okviru tipova takođe pripada zdelama. Da li su ovi varijeteti u formi (manje u obliku) funkcionalno značajni ili ne, teško je reći bez potpunije analize. Na primer, jedan od važnih aspekata jeste i ukupna veličina posuda. No, ovakvu studiju je praktično nemoguće uraditi na ovako maloj seriji.

Upoređujući podatke iz tabela sa podacima sa drugih nalazišta *Selevca* (Tringham i Krstić 1990) i *Divostina* (Madas 1988), uočava se da je naš formalni tip 03 takođe učestao i to, na Divostinu je on drugi po učestalosti, a na Selevcu je takođe najučestaliji. Ostali podaci su približno slični ili se poklapaju, izuzev tipa 04, koga na Divostinu ima blizu 50%, a na Čučugama – ispod 10%.

Upoređivanjem sa lokalitetom Supska konstatovano je da se svih osam formalnih tipova javljaju u Vinča D fazi, tako da se može tvrditi da su ova dva nalazišta, što se tiče relativne hronologije, istorodna.

Literatura

Benac, A. (ur.) 1979. *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, Tom I–V. Sarajevo: Svjetlost.

Garašanin, M. 1973. *Praistorija na tlu Srbije*. Tom I i II. Beograd: SKZ.

Garašanin, M. i Garašanin, D. 1979. *Supska-Stublina, praistorijsko naselje vinčanske grupe*. Beograd: Narodni muzej.

Madas, D. 1988. Vessel forms of the IIb House Floors. In *Divostin and the Neolithic of Central Serbia* (ed. A. McPherron and D. Srejović). Pittsburgh/Kragujevac: University of Pittsburgh/Narodni muzej Kragujevac.

Rice, P. 1987. *Pottery analysis*. Chicago: The University of Chicago Press

Tringham, R. i Krstić, D. (ur.) 1990. *Selevac, A Neolithic Village in Yugoslavia*. Los Angeles: University of California.

Ivan Ćosić

Formal-Typological Vessel Classes

Paper presents result of a methodologically strict analysis of the vessel autopsycal parts that belong to pottery collection from the Neolithic site at Čučuge. Methodological approach was based on the quantification of formal characteristics (rim and base diameter, vessel height and diameter, wall thickness and angle). Given values have been compared and classified.

Eighth different types and total of 40 variants were determined in the frame of the formal classes.

The most dominant is the type 03 – semielipsoid conical bowl, with restricted, rounded and inward bent rim. This type of form, which is also characteristics at the other contemporary sites (Divostin, Selevac, Supska), opens an archaeological problem of the function of that kind of recipients.

